

1

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΗΣ ΟΥΤΟΠΙΑΣ

Η νεωτερική πολιτική είναι ένα κεφάλαιο στην ιστορία της θρησκείας. Οι μεγαλύτερες επαναστατικές εξεγέρσεις, που διαμόρφωσαν καθοριστικά την ιστορία των δύο τελευταίων αιώνων, ήταν επεισόδια στην ιστορία της πίστης – στιγμιότυπα στη μακροχρόνια διάλυση του χριστιανισμού και στην άνοδο της νεωτερικής πολιτικής θρησκείας. Ο κόσμος μας στην αρχή της νέας χιλιετίας είναι διάσπαρτος με τα ερείπια των ουτοπικών προγραμμάτων που, παρότι διατυπώθηκαν με κοσμικούς όρους που αρνούσαν την αλήθεια της θρησκείας, ήταν ουσιαστικά φορείς θρησκευτικών μύθων.

Ο κομμουνισμός και ο ναζισμός ισχυρίζονταν ότι βασιζόνταν στην επιστήμη – ο μεν κομμουνισμός στην οιονεί επιστήμη του ιστορικού υλισμού, ο δε ναζισμός στο σύμφυρμα του «επιστημονικού φυλετισμού». Αυτοί οι ισχυρισμοί ήταν απατηλοί, εντούτοις η ψευδοεπιστήμη δεν εξέλιπε μετά την κατάρρευση του ολοκληρωτισμού, που κορυφώθηκε με τη διάλυση της ΕΣΣΔ τον Δεκέμβριο του 1991. Συνεχίστηκε με τη μορφή νεοσυντηρητικών θεωριών, σύμφωνα με τις οποίες ο κόσμος συγκλίνει σε έναν και μοναδικό τύπο διακυβέρνησης και οικονομικού συστήματος – την οικουμενική δημοκρατία ή την παγκόσμια ελεύθερη αγορά. Παρά το γεγονός ότι παρουσιάστηκε με τον μανδύα της κοινωνικής επιστήμης, η πεποίθηση ότι η ανθρωπότητα βρισκόταν στην αρχή μιας νέας εποχής ήταν απλώς η πιο πρόσφατη εκδοχή των αποκαλυπτικών πεποιθήσεων που ανάγονται στα πανάρχαια χρόνια.

Ο Ιησούς και οι μαθητές του πίστευαν πως ζούσαν στους έσχατους χρόνους, κατά τους οποίους τα δεινά του κόσμου επρόκειτο σύντομα να τελειώσουν. Η αρρώστια, ο θάνατος, ο λιμός, ο πόλεμος και η καταπίεση

δεν θα υπήρχαν πια μετά τη μάχη που θα συγκλονίζε τον κόσμο, στην οποία οι δυνάμεις του κακού θα καταστρέφονταν ολοσχερώς. Αυτή ήταν η πίστη που ενέπνευσε τους πρώτους χριστιανούς και, παρότι οι έσχατοι χρόνοι επανερμηνεύθηκαν από τους μεταγενέστερους χριστιανούς στοχαστές ως μια μεταφορά για πνευματική αλλαγή, τα οράματα της Αποκάλυψης στοιχειώνουν τη δυτική ζωή ήδη από τις απαρχές της.

Στον Μεσαίωνα η Ευρώπη συγκλονιζόταν από μαζικά κινήματα που εμπνέονταν από την πεποίθηση ότι η ιστορία θα τελείωνε και ένας νέος κόσμος θα γεννιόταν. Αυτοί οι μεσαιωνικοί χριστιανοί πίστευαν πως μόνον ο Θεός μπορεί να δημιουργήσει τον νέο κόσμο, όμως η πίστη στους έσχατους χρόνους δεν έσβησε όταν ο χριστιανισμός άρχισε να παρακμάζει. Απεναντίας, όσο έφθινε ο χριστιανισμός τόσο πιο ισχυρή και μαχητική γινόταν η ελπίδα για τους επερχόμενους έσχατους χρόνους. Οι νεωτερικοί επαναστάτες, όπως οι Γάλλοι ιακωβίνοι και οι Ρώσοι μπολσεβίκοι, απεχθάνονταν την παραδοσιακή θρησκεία, αλλά η πίστη τους ότι οι άνθρωποι θα μπορούσαν να αφήσουν αμετάκλητα πίσω τους τα εγκλήματα και τις άφρονες πράξεις του παρελθόντος χάρη σε μια ολική μεταμόρφωση της ανθρώπινης ζωής ήταν μια κοσμική μετενσάρκωση των πρώιμων χριστιανικών πεποιθήσεων. Αυτοί οι νεωτερικοί επαναστάτες ήταν ριζοσπαστικοί θιασώτες του Διαφωτισμού, που απέβλεπε στην αντικατάσταση της θρησκείας με μια επιστημονική κοσμοαντίληψη. Εντούτοις η πίστη του ριζοσπαστικού Διαφωτισμού σε μια ξαφνική ρήξη στην ιστορία, ύστερα από την οποία οι ατέλειες της ανθρώπινης κοινωνίας θα εξαλείφονταν άπαξ διά παντός, συνιστά παραπροϊόν του χριστιανισμού.

Οι διαφωτιστικές ιδεολογίες των περασμένων αιώνων ήταν εμποτισμένες με θεολογία. Η ιστορία του περασμένου αιώνα δεν είναι μια ιστορία κοσμικής προόδου, όπως θέλουν να πιστεύουν οι *bien-pensants* [«καθωσπρέπει» στοχαστές] της δεξιάς και της αριστεράς. Η κατάκτηση της εξουσίας από τους μπολσεβίκους και τους ναζί υπήρξε αποτέλεσμα εξεγέρσεων βασισμένων στην πίστη, όπως ακριβώς και η θεοκρατική επανάσταση του Αγιατολάχ Χομείνι στο Ιράν. Η καθαυτό ιδέα της επανάστασης ως ενός μετασηματιστικού συμβάντος στην ιστορία είναι θρησκευτική. Τα νεωτερικά επαναστατικά κινήματα αποτελούν συνέχεια της θρησκείας με άλλα μέσα.

Οι επαναστάτες δεν είναι οι μόνοι που πρεσβεύουν κάποιες κοσμικές εκδοχές των θρησκευτικών πεποιθήσεων. Το ίδιο κάνουν και οι φιλελεύθεροι ανθρωπιστές, που θεωρούν την πρόοδο έναν βραδύ αγώνα ανάπτυξης. Η πίστη ότι ο κόσμος πρόκειται να τελειώσει και η πίστη στη σταδιακή πρόοδο μπορεί να φαντάζουν αντίθετες – η μία προσδοκά την καταστροφή του κόσμου, η άλλη τη βελτίωσή του – αλλά κατά

βάθος δεν έχουν και τόσο μεγάλη διαφορά. Οι θεωρίες προόδου, είτε εστιάζουν στη βαθμιαία αλλαγή είτε στην επαναστατική μεταμόρφωση, δεν είναι επιστημονικές υποθέσεις. Είναι μύθοι που ανταποκρίνονται στην ανθρώπινη ανάγκη για νόημα.

Μετά τη Γαλλική Επανάσταση τα διαδοχικά ουτοπικά κινήματα έχουν μεταμορφώσει την πολιτική ζωή. Ολόκληρες κοινωνίες έχουν καταστραφεί και ο κόσμος έχει αλλάξει για πάντα. Η αλλαγή την οποία οραματίζονταν οι ουτοπικοί στοχαστές δεν έχει έλθει και τα προγράμματα τους έχουν επιφέρει ως επί το πλείστον τα αντίθετα αποτελέσματα από εκείνα στα οποία στόχευαν. Το γεγονός αυτό δεν απέτρεψε τη διαρκή εφαρμογή παρόμοιων προγραμμάτων ακόμα και ως τις αρχές του 21ου αιώνα, όταν το ισχυρότερο κράτος παγκοσμίως εξαπέλυσε μια εκστρατεία εξαγωγής της δημοκρατίας στη Μέση Ανατολή και σε ολόκληρο τον κόσμο.

Τα ουτοπικά προγράμματα αναπαρήγαγαν θρησκευτικούς μύθους οι οποίοι είχαν διεγείρει τα μαζικά κινήματα των πιστών τον Μεσαίωνα, πυροδοτώντας παρόμοια βία. Η κοσμική τρομοκρατία της νεωτερικής εποχής είναι μια μεταλλαγμένη εκδοχή της βίας που συνόδευε τον χριστιανισμό σε όλη την ιστορία του. Για περισσότερα από διακόσια χρόνια, η πίστη των πρώτων χριστιανών στους έσχατους χρόνους με κινητήρια δύναμη τον Θεό μετατράπηκε στην πεποίθηση ότι η Ουτοπία ήταν εφικτή με ανθρώπινη δράση. Ενδεδυμένοι τον μανδύα της επιστήμης, οι πρώτοι χριστιανικοί αποκαλυπτικοί μύθοι έδωσαν το έναυσμα για ένα νέο είδος βίας που βασιζόταν στην πίστη.

Όταν το πρόγραμμα της οικουμενικής δημοκρατίας κατέρρευσε στους αιματοβαμμένους δρόμους του Ιράκ, αυτό το σχήμα άρχισε να αντιστρέφεται. Ο ουτοπισμός δέχτηκε ισχυρό πλήγμα, ωστόσο η πολιτική και ο πόλεμος δεν έπαψαν να είναι φορείς μύθων. Απεναντίας, πρωτόγονες εκδοχές της θρησκείας αντικαθιστούν την κοσμική πίστη που έχει χαθεί. Η αποκαλυπτική θρησκεία διαμορφώνει την πολιτική του Αμερικανού προέδρου Τζορτζ Γ. Μπους και του ανταγωνιστή του Μαχμούτ Αχμαντιντζάντ στο Ιράν. Οπουδήποτε και αν συμβαίνει, η αναβίωση της θρησκείας συνυφαίνεται με τις πολιτικές συγκρούσεις, συμπεριλαμβανομένου του εντεινόμενου αγώνα για τα διαρκώς μειούμενα παγκόσμια αποθέματα των φυσικών πόρων· ωστόσο, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτή καθαυτή η θρησκεία έχει αποκτήσει και πάλι εξουσία. Με τον θάνατο της Ουτοπίας, η αποκαλυπτική θρησκεία έχει επανεμφανιστεί, γυμνή και αψιμυθίωτη, ως μια δύναμη στην παγκόσμια πολιτική.

ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

«Ένας νέος ουρανός και μια νέα γη: διότι ο πρώτος ουρανός και η πρώτη γη εξαφανίστηκαν», διαβάζουμε στην Αποκάλυψη του Ιωάννη. Διαγράψτε το «ουρανός», κρατήστε απλώς το «νέα γη», και ιδού το μυστικό και η συνταγή όλων των ουτοπικών συστημάτων.¹

E. M. Σιοράν

Οι θρησκευτικές ρίζες των νεωτερικών επαναστατικών κινήματων αποκαλύφθηκαν αρχικά και με συστηματικό τρόπο στη σπουδαία μελέτη του Νόρμαν Κον, *Αγώνες για την έλευση της χιλιετούς βασιλείας του Θεού*.² Πολλοί έχουν επισημάνει πως για τους οπαδούς του ο κομμουνισμός λειτουργεί εν πολλοίς σαν θρησκεία – αυτό το γεγονός αντανακλάται στον τίτλο της γνωστής συλλογής δοκιμίων *The God that Failed*, την οποία συνέταξαν απογοητευμένοι πρώην κομμουνιστές και δημοσιεύτηκε λίγο μετά την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου.³ Ο Κον κατέδειξε ότι οι ομοιότητες ήταν πολύ περισσότερες από ό,τι αναγνωριζόταν. Στην ακμή του ο κομμουνισμός του 20ού αιώνα αναπαρήγαγε πολλά από τα γνωρίσματα των χιλιαστικών κινήματων που συγκλόνιζαν την Ευρώπη κατά τον όψιμο Μεσαίωνα. Ο σοβιετικός κομμουνισμός ήταν μια νεωτερική χιλιαστική επανάσταση, όπως και ο ναζισμός – μολονότι το όραμα για το μέλλον από το οποίο εμφορούνταν πολλοί ναζί ήταν από κάποιες απόψεις περισσότερο αρνητικό.

Ίσως αξίζει να διασαφηνίσουμε ορισμένους όρους-κλειδιά. Οι χιλιαστές –μια χιλιάδα είναι οτιδήποτε περιέχει χίλια κομμάτια, και οι χριστιανοί χιλιαστές πίστευαν πως ο Ιησούς θα επιστρέψει στη γη και θα εγκαθιδρύσει μια καινούργια βασιλεία επί χίλια χρόνια– πρεσβεύουν μια αποκαλυπτική άποψη για την ιστορία. Στην κοινή γλώσσα η λέξη «αποκαλυπτικός» δηλώνει ένα καταστροφικό συμβάν, αλλά ο βιβλικός όρος προέρχεται από την ελληνική λέξη για το ξεσκέπασμα: στην *αποκάλυψη*, τα μυστήρια που είναι γραμμένα στον ουρανό αποκαλύπτονται κατά τους έσχατους χρόνους, και για τους εκλεκτούς αυτό δεν σημαίνει καταστροφή αλλά σωτηρία. Η εσχατολογία είναι το δόγμα για τα έσχατα και το τέλος του κόσμου (στα ελληνικά *έσχατος* σημαίνει «τελικός» ή «απώτατος»). Όπως έχω ήδη επισημάνει, ο πρώιμος χριστιανισμός ήταν μια εσχατολογική αίρεση: ο Ιησούς και οι απόστολοι πίστευαν πως η επικείμενη καταστροφή του κόσμου ήταν μοιραία, ώστε να μπορεί να γεννηθεί ένας νέος και τέλειος κόσμος. Η εσχατολογία δεν έχει πάντα αυτόν τον θετικό χαρακτήρα – σε κάποιες παγανιστικές παραδόσεις το τέλος του κόσμου σημαίνει τον θάνατο των θεών και την τελική καταστροφή. Παρά το γεγονός ότι οι ναζί ενστερνίζονταν εν πολλοίς τη χριστιανική δαιμονολογία, η αρνητική εσχατολογία αυτού του είδους